

CRONICA EPIGRAFICĂ A ROMÂNIEI (XXVI, 2006)

CONSTANTIN C. PETOLESCU

Anul 2006 a comemorat un eveniment important din istoria Imperiului Roman: împlinirea a 1900 de ani de la cucerirea Daciei și transformarea ei în provincie romană. Evenimentul a fost marcat în România prin câteva manifestări științifice: un colocviu desfășurat la Universitatea din Timișoara (24-26 martie 2006), urmat de publicarea comunicărilor (vezi *infra*, nr. 1142); un colocviu internațional la Cluj cu tema *Provinciile romane* (28 septembrie – 1 octombrie 2006); o expoziție organizată de Muzeul Național de Istorie în colaborare cu Museo Nazionale Romano din Roma (catalogul expoziției: *infra*, nr. 1140) și un simpozion desfășurat la Muzeul Național de istorie (13-14 octombrie 2006), urmat în scurt timp de publicarea comunicărilor într-un volum (*infra*, nr. 1141); de asemenea, în cadrul manifestărilor științifice consacrate aniversării a 50 de ani de la crearea Institutului de Arheologie din București (13-15 decembrie 2007), o secțiune a fost dedicată evenimentului cuceririi Daciei. Totodată, în sumarul revistei „Dacia” (50, 2006, p. 77-429), s-a publicat, sub titlul *Romanitas Daco-Moesica*, un important grupaj de articole strânse prin grija lui Fl. Matei-Popescu.

Cronica noastră recenzează un număr important de alte publicații periodice sau ocazionale, care ne fac cunoscut un lot consistent de inscripții; între acestea, un loc aparte ocupă diplomele militare.

A) DACIA

(nr. 1140-1199)

Bibliografie – Generalități

(nr. 1140-1178)

1140. Paul Damian (ed.), *Catalogul expoziției Dacia Augusti Provincia. Crearea provinciei – Il catalogo della mostra*, București, 2006; reținem:

a) C. C. Petolescu, *Organizarea provincială a Daciei romane - L'organizzazione provinciale della Dacia romana*, p. 17-26;

b) L. Petculescu, *Armata romană în Dacia în timpul lui Traian – L'esercito romano nella Dacia ai tempi di Traiano*, p. 27-34.

SCIVA, tomul 58, nr. 3-4, București, 2007, p. 365-388

1141. Eugen S. Teodor, Ovidiu Țentea (edd.), *Dacia Augusti Provincia. Crearea provinciei. Actele simpozionului desfășurat în 13-14 octombrie 2006 la Muzeul Național de Istorie a României*, București, 2006; reținem următoarele contribuții:

a) Vitalie Bârcă, *Sarmații – aliații dacilor în războaiele contra Romei*, p. 3-28;

b) Doina Benea, *Participarea trupelor din Pannonia la cucerirea Daciei*, p. 29-40;

c) Eduard Nemeth, *Garnizoane traianice la granița de vest a Daciei romane*, p. 41-50;

d) Coriolan Horațiu Opreanu, *Activitatea constructivă a legiunii III Flavia Felix la nordul Dunării, în anii 101-117 d. Chr.*, p. 51-74;

e) Florian Matei-Popescu, Ovidiu Țentea, *Participarea trupelor auxiliare din Moesia Superior și Moesia Inferior la cucerirea Daciei*, p. 75-120;

f) Mihail Zahariade, Dan Lichiardopol, *Componenta și structura armatei romane în nordul Munteniei, între anii 101-117*, p. 121-134;

g) Ioan C. Opriș, *Fortificarea limesului dobrogean de la Dunărea de jos în preajma războaielor daco-romane*, p. 237-248;

h) Ioniță Augustin Petiș, *Centurionii legionari în Dacia traiană din perspectiva sistemului de promovare*, p. 249-260;

i) Sorin Nemeti, *Dacia in formam provinciae redacta*, p. 271-288;

j) Irina Nemeti, *Nudas Nymphas vidi... Imaginarul religios și războaiele dacice*, p. 299-304;

k) Atalia Ștefănescu, *Politica religioasă imperială în timpul împăraților Traian și Hadrian și religia militarilor din Dacia romană*, p. 305-310;

l) Virginia Rădeanu, *Comportament epigrafic în Dacia Superior în secolul al doilea d. Chr. Studiu asupra dubletelor altar – bază de statuie*, p. 311-328;

m) Gică Băeștean, *Aprovizionarea cu apă în Colonia Dacica Sarmizegetusa*, p. 329-341;

n) Alexandru Barnea, *Despre Tropaeum Traiani. Orașul antic*, p. 411-416.

1142. Doina Benea (ed.), *Simpozionul internațional Daci și romani. 1900 de ani de la integrarea Daciei în Imperiul Roman (Timișoara, 24-26 martie 2006)*, Timișoara, 2006; reținem:

a) Slobodan Dušanić, *The Arval Vows of AD 101 and Trajan's Dacian Wars*, p. 36-42;

b) D. Bondoc, *Northern Danubian Bridge-Heads from Oltenia, from the first War of Emperor Trajan against the Dacians (101-102 A.D.)*, p. 43-49;

c) Bogdan Muscalu, *Dacia și Pannonia Inferior în cadrul evenimentelor din anii 107/108*, p. 50-55;

d) Florian Matei-Popescu, Ovidiu Țentea, *Trupele auxiliare din Germania Inferior și războaiele dacice ale împăratului Traian*, p. 56-65;

e) Doina Benea, *Direcții romane de atac dinspre vest asupra regatului dacic*, p. 75-89;

f) Mihai Bărbulescu, *Un „semicentenar al Daciei” în anii 157-158 ?*, p. 126-135;

g) Cătălin Balaci, Mariana Crînguș Balaci, *Cu privire la începutul urbanizării în Dacia romană*, p. 147-153;

h) Atalia Ștefănescu, *The Dynasty of the Antonins and the Religion of the Soldiers in Roman Dacia*, p. 154-158.

i) Viorica Rusu-Bolindeț, *Reprezentări ale triumfului lui Traian asupra dacilor pe ceramica terra sigillata*, p. 184-206;

j) Žarko Petrović, *The Municipium D(robeta ?) and an Inscription found in Aquae (Prahovo)*, p. 234-236 (vezi *infra*, nr. 1180).

1143. D. Bondoc (ed.), *In honorem Gheorghe Popilian*, Craiova, 2006; reținem următoarele contribuții:

a) Doina Benea, I. Lalescu, Simona Regep-Vlascici, *Vicus-ul militar de la Praetorium (Mehadia) în sec. II-III*, p. 81-96;

b) D. Bondoc, *Roman painted Pottery discovered at Cioroiul Nou, Dolj County, Romania*, p. 128-141 (de reținut reproducerea de ștampile tegulare);

c) Ellen Kühnelt, *Note on the Roman Military Presence in the Crimea*, p. 207-216.

1144. György Németh, Péter Forisek (ed.), *Epigraphica III. Politai et Cives. Studia sollemnia in honorem Geyzae Alfoeldy doctoris honoris causa Universitatis Debreceniensis* (Hungarian Polis Studies, 13), Debrecen, 2006; reținem studiile:

a) I. Piso, *Die Augustalen in Sarmizegetusa*, p. 101-116;

b) R. Ardevan, *Römische Bürger Latinischer Abstammung in Dakien*, p. 117-136.

1145. *Colonia Dacica Sarmizegetusa*, I. *Le Forum Vetus de Sarmizegetusa*, I, publié sous la direction de Ioan Piso, București, 2006: arheologia: Robert Étienne, Ioan Piso, Alexandru Diaconescu; epigrafia: I. Piso, p. 211-332 (106 inscripții, multe dintre ele fragmentare, până acum inedite; 20 ștampile tegulare; indici – concordanțe epigrafice și indici tematici).

1146. Miroslava Mirković (ed.), *Römische Städte und Festungen an der Donau. Akten der regionalen Konferenz organisiert von Alexander von Humboldt-Stiftung Beograd, 16.-19/ Oktober 2003*, Belgrad, 2005; dintre articolele publicate, reținem:

a) I. Piso, *La Mésie Supérieure et les débuts de Sarmizegetusa*, p. 119-124;

b) R. Ardevan, *Colonia Claudia Aequum und Dakien – Epigraphische Beiträge*, p. 125-133;

c) Ioana Bogdan Cătănicu, *À propos de civitates en Dacie*, p. 135-144;

d) Lenče Jovanova, *Scupi from the 1st to the 3rd Century according to new archaeological and epigraphic Discoveries*, p. 153-202;

e) Margarita Tatscheva, *Die Munizipalisierung in den Provinzen Moesia Superior und Moesia Inferior (Mitte des 2. - Mitte des 3. Jhs.)*, p. 211-217 (dintre municipiile din Dobrogea lipsesc Tropaeum, considerat probabil mai vechi decât data menționată în titlu, și Noviodunum).

f) Rumen Ivanov, *T. Flavius Valentinus aus Colonia Ulpia Oescensium (cursus honorum)*, p. 215-217 (vezi *infra*, nr. 1198);

1147. Virgil Mihăilescu-Bîrliba, Cătălin Hriban, Lucian Munteanu (ed.), *Miscellanea romano-barbarica. In honorem septuagenarii magistri Ion Ioniță oblată*, București, 2006; reținem pentru cronică epigrafică:

a) Doina Benea, *L'armée de la Dacie et la campagne de l'empereur Gordien en Orient*, p. 97-108;

b) Ioana Bogdan Cătănicu, *The Limes in South-Eastern Dacie and the Abandonment of the Province*, p. 109-122.

1148. Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, Octavian Bounegru (ed.), *Studia historiae et religionis Daco-Romanae. In honorem Silvii Sanie*, Iași, 2006 (v. încă *infra*, nr. 1201).

a) Radu Ardevan, Volker Wollmann, *Eine griechische Inschrift aus Ilișua (Dakien)*, p. 259-267 (vezi *infra*, nr. 1193);

b) Carmen Ciongradi, *Ein Weihaltar aus Sarmizegetusa*, p. 269-275 (vezi *infra*, nr. 1184);

c) Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, *Les origines de la population appartenant aux catégories sociales moyennes et humbles de la Dacie selon les sources épigraphiques*, p. 297-315;

d) Nicolò Giuseppe Brancato, *Mulieres Daciae romanae (Le donne della Dacia sulla base della documentazione epigrafica)*, p. 349-368.

*

1149. R. Ardevan, Radu Zăgreanu, *O inscripție romană din Muzeul orașului Gherla*, Anuarul Muzeului din Gherla. Arheologie – Istorie – Cultură, I-III, 2003-2005, Cluj, 2006, p. 59-63.

1150. Doina Benea, *Örtliche Lampenwerkstätten in der römischen Provinz Dakien*, Dacia (N.S.) 50, 2006, p. 337-360.

1151. Vasile Christescu, *Dacia sub Hadrian și Antoninus Pius*, Argesis 15, 2006, p. 109-119 (republicare după „Convorbiri Literare”, 69, 1936, 11-12, p. 442-451; note finale de C. C. Petolescu).
1152. George Cupcea, Felix Marcu, *The Size and Organization of the Roman Army and the Case of Dacia under Trajan*, Dacia (N.S.), 50, 2006, p. 175-194.
1153. Dan Dana, *Notes onomastiques daco-mésiennes*, Il Mar Nero 5, 2001-2003, p. 77-89.
1154. Idem, *The Historical Names of the Daciens and their Memory: New Documents and a Preliminary Outlook*, Studia Universitatis „Babeș – Bolyai”. Historia 51, 2006, 1, p. 99-125.
1155. Dan Dana, Florian Matei-Popescu, *Le recrutement des Daces dans l’armée romaine sous l’empereur Trajan: une esquisse préliminaire*, Dacia (N.S.) 50, 2006, p. 195-206.
1156. P. Gherghe, L. Amon, *Rezultatele ultimelor campanii de cercetări arheologice din interiorul cetății romano-bizantine de la Sucidava (jud. Olt)*, Drobeta 16, 2006, p. 201-206 (de reținut două ștampile tegulare ale legiunilor V Macedonica și XIII Gemina, aduse din atelierile de peste Dunăre, probabil în perioada constantiniană).
1157. Aurelia Grosu, *Noi contribuții privind activitatea economică în vici militares. Vicus-ul de la Acidava*, Drobeta 16, 2006, p. 65-70 (de reținut câteva ștampile tegulare și pe diferite recipiente ceramice; vezi ILD, 146-148).
1158. Paul A. Holder, *Auxiliary Deployment in the Reign of Trajan*, Dacia (N.S.) 50, 2006, p. 141-174.
1159. J. E. Lendo, *Contubernalis, commanipularis and commilito in Roman Soldiers: Epigraphy Drawing the Distinction*, ZPE 157, 2006, p. 270-276 (pentru *contubernalis* citează cazul unui militar de la Tibiscum, atestat de inscripția IDR, III/5. 559).
1160. Felix Marcu, *Scholae in the Forts of Dacia*, Dacia (N.S.) 50, 2006, p. 255-265.
1161. V. Marinoiu, *Fortificații și unități militare în Gorj*, Drobeta 16, 2006, p. 55-64 (câteva ștampile tegulare de la Bumbesti, deja cunoscute; vezi ILD, 92-95).
1162. Florian Matei-Popescu, Ovidiu Țentea, *Participation of the Auxiliary Troops from Moesia Superior in Trajan’s Dacian Wars*, Dacia (N.S.) 50, 2006, p. 127-140.
1163. Lucrețiu Mihăilescu-Bârliba, *Sclavi și liberi imperiali în provinciile romane din Illyricum (Dalmatia, Pannonia, Dacia și Moesia)*, Iași, 2004 (vezi suppl. epigr., p. 131-152, nr. 62-130, Dacia). Vezi *infra*, nr. 1205.
1164. Sorin Nemeti, *Two magic inscriptions from Dacia*, Hungarian Polis Studies 11, 2004, p. 43-50 (geme gnostice din colecția Bibliotecii Academiei Române).
1165. Idem, *Magische Inschriften aus Dakien*, Latomus 64, 2005, 2, p. 397-403.
1166. Idem, *Bindus-Neptunus and Janus-Geminus at Alburnus Maior (Dacia)*, în *Studia historica*. Historia Antigua, Ediciones Universidad de Salamanca 22, 2004, p. 91-101.
1167. Idem, *Scenarios on the Daciens: The Indigenous Districts*, Studia Universitatis „Babeș – Bolyai”. Historia 51, 2006, 1, p. 86-96. Vezi *infra*, nr. 1191.

1168. C. Opreanu, *Bellum Dacicum Traiani*, Dacia (N.S.), 50, 2006, p. 115-120.
1169. C. C. Petolescu, *Organizarea administrativă a Daciei romane*, Studii și articole de istorie 71, 2006, p. 137-149. Vezi și *supra*, nr. 1140.
1170. Idem, *Dacia e l'Impero. L'immagine della Dacia nel spazio geografico antico*, Dacia (N.S.) 50, 2007, p. 77-84.
1171. Idem, *Anthroponymie et histoire*. 1. *Agathyrsus*; 2. *Sardonius*, Dacia (N.S.) 50, 2007, 121-126.
1172. **Victoria Dacica a împăratului Traian**, Drobeta 16, 2006, p. 5-10.
1173. Idem, *Politica urbană a împăratului Hadrian la Dunărea de jos*, Argesis 15, 2006, p. 103-108.
1174. S. Sanie, *Culte egiptene în Dacia romană*, ArhMold 27, 2004, p. 61-82.
1175. Karl Strobel, *Die Eroberung Dakiens – Ein Resümee zur Forschungsstand der Dakerkriege Domitians und Traians*, Dacia (N.S.) 50, 2006, p. 105-114.
1176. Atalia Ștefănescu, *The Religion of the Soldiers from Dacia during the Third Century*, Dacia (N.S.) 50, 2007, p. 267-274. Vezi nr. 1141 k și 1142 h.
1177. Călin Timoc, *Neue Inschriften aus dem römischen Kastell von Tibiscum*, Analele Banatului, Arheologie – Istorie 14, 2006, 1, p. 277-281; vezi *infra*, nr. 1182-1183.
1178. Volker Wollmann, Radu Ardevan, *Disiecta membra. Inschriftenfragmente aus Dakien*, în vol. *Fontes historiae. Studia in honorem Demetrii Protase*, Cluj – Bistrița 2006, p. 667-678.

Inscripții recent descoperite sau revizuite (nr. 1179-1193)

1179 (= CIL III, 1582). **Cerneți** (azi parte componentă a municipiului Drobeta Turnu Severin, jud. Mehedinți). Fragment de lespede de marmură. Dimensiuni: 0,45 × 0,60 × 0,16 m. Litere înalte de 12 cm în r. 1, de 10 cm în celelalte. Se păstrează în curtea bisericii „Sfântul Nicolae” din Cerneți.

V. Wollmann, R. Ardevan, *op. cit.* [*supra*, nr. 1178], p. 667-669, nr. 1, fig.1-2 (foto, desen).

M(agnae) D(eum) M(atri)

[I]ulia Ma[ter-]

[na] v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) p(or-)

[ti]cum imp[er]end-]

5 *[io] suo fecit.*

Inscripția a fost adusă, cândva în cursul evului mediu, din apropiere, de la Drobeta.

O inscripție (dispărută) cu conținut asemănător este cunoscută dintr-o copie a lui Mezerzius (CIL III, 1582 = IDR II, 26): *M(atri) D(eum) M(agnae), / Iulia Maximil/la v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) por / ticum [de] suo fecit*; autorii consideră că este aceeași cu inscripția descoperită în curtea bisericii din Cerneți. Tot de la Cerneți se cunosc alte două inscripții, una transcrisă de L. F de Marsigli (CIL III, 1586 = IDR II, 51); vezi și IDR II, 136 (= CIL III, 1587).

„Marea Mamă a Zeilor” mai este cunoscută la Drobeta printr-o altă inscripție, și aceasta ofranda unei femei (CIL III, 8016 = IDR II, 27).

1180. Fragment de lespede, probabil de calcar (partea superioară ruptă), descoperită prin anul 1960 la Prahovo (în antichitate: *Aquae*), în Serbia. Inscripția este cuprinsă într-un cadru profilat, așa cum se prezintă alți *tituli* de la Drobeta. Nu se indică dimensiunile. Muzeul Național din Belgrad.

Žarko Petrović, în vol. *Daci și romani* (v. *supra*, nr. 1142), p. 234-235, fig. 1 (foto).

[- - - -]

mo, vet(erano), v(ixit) a(nnis) LXXX;

Cl(audia) Herete coniu-

gi pientissimo et si-

bi faciendum et

5 *Iul(ius) Martinus fil(ius),*

dec(urio), sacerdot-

les (!) mun(icipii) D(robetae ?), cur-

averunt

Editorul epigrafei consideră, pe bună dreptate, că este vorba de o „piatră călătoare”, adusă în antichitate sau mai târziu de la Drobeta (mai puțin probabil de la Dierna) și reutilizată ca material de construcție.

Numele veteranului este pierdut; dar gentiliciul era *Iulius*, cel al fiului său. De asemenea, judecând după finalul cognomenului (*MO*, în cazul dativ), numele său ar putea fi [*Iulius Maxi?*]*mus*. Cel al soției sale este grecesc (editorul trimite spre comparație la IGB, III, 1603, 1714 și 1851).

De ridicarea inscripției s-a îngrijit fiul defunctului: Iulius Martinus, consilier și fost preot (*sacerdotalis*) al municipiului Drobeta; această formă o mai întâlnim în legătură cu exprimarea preoției cultului imperial din provincia Dacia: *sacerdotalis provinciae* (CIL III, 7962 = IDR III/2, 353, Sarmizegetusa), *sacerdotalis Daciae* (CIL III, 7688, Potaissa). Înseamnă că personajul nostru era preot al altarului imperial la Drobeta, *sacerdos arae Augusti*. Dintre titularii acestei preoții, mai cunoaștem câteva personaje: trei în inscripții de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa – M. Antonius Valentinus, *eq(ues) R(omanus), sacerdos arae Aug(usti) n(ostri), coronatus Dac(iarum) trium* (CIL III, 1433 = IDR III/2, 266), M. Cominius Quintus, *pontif(ex) et bis q(uin)q(uennalis) coloniae eq(uo) p(ublico), sacerdos arae Aug(usti)* (CIL III, 1513 = IDR III/2, 108), un al treilea într-o dedicație pentru împăratul Severus Alexander, pusă de *concilium provinciarum Daci[[arum]]* (urmează câteva rânduri martelate) *sacerdot(io) Ti. Cl(audi) Augustiani, eq(uo) p(ublico)* (IDR III/2, 79); alți doi în inscripții de la Apulum – P. Ael(ius) Antipater, *sac(erdos) arae Aug(usti)* (AnnÉp 1930, 8 = 1959, 304 = IDR III/5, 210) și P. Ael(ius) Strenuus, *eq(uo) p(ublico), sacerd(os) arae Aug(usti), augur et Il-viral(is) col(oniae) Sarm(izegetusae), augur col(oniae) Apul(ensis), dec(urio) col(oniae) Drob(etensis)* (CIL III, 1209 = ILS, 7147 = IDR III/5, 443); posibil un altul, într-o inscripție de la Napoca: P. Aelius Maximus, [*Il-vir q(uin)q(uennalis) et fla(men) col(oniae) Nap(ocensis)*], *a militiis, [sacerdos ar]ae Aug(usti) n(ostri), [coronatus Dac(iarum) I]II, dec(urio) [col(oniae) s(upra)] s(criptae)* (C. Daicoviciu, ActaMN 4, 1967, p. 469-470 = *Dacica*, Cluj 1970, p. 409-410; lectură reprodușă în AnnÉp 1971, 395; ILD, 554). Grație inscripției de la Drobeta, știm acum că și în municipiile Daciei funcționa un *sacerdos arae Augusti*; dar numai unii dintre aceștia (probabil doar cei deținători ai demnității ecvestre) accedeau la rangul de *coronatus Daciarum trium* (în inscripțiile citate, M. Ant. Valentinus de la Sarmizegetusa și, eventual, P. Ael. Maximus de la Napoca; dar calitatea acestuia de fost mare preot se exprimă tot prin termenul *sacerdotalis*: vezi inscripțiile de la Sarmizegetusa și Potaissa, citate mai sus).

1181 (= IDR II, 82). **DROBETA.** Fragment de bloc de calcar descoperit în castru (unde fusese probabil reutilizat ca material de construcție). Dimensiuni: 0,24 × 0,16 × 0,16 m. Muzeul Regiunii Porților de Fier, Turnu Severin.

R. Ardevan, Drobeta 16, 2006, p. 71-75 (cu foto și desen; revizuire și completare):

Quadr-

ubis A[u]-

r(elius) M(arci) f(ilius) [P]-

hiliscu[s]

5 *v(otum) s(olvit) l(ibens)*

Quadriviae erau divinități mărunte, ale răscrucii drumurilor, specifice mediului celtic și germanic. Despre prezența unui negustor din zona occidentală la Drobeta, vezi CIL III, 8014 (= IDR II, 22) (vezi și CIL III, 8015 = IDR II, 17 = ILD, 58).

1182. TIBISCVM (Jupa, mun. Caransebeș). Altar de calcar (lipsește colțul drept superior și cel stâng inferior), descoperit în anul 2004, *in situ* într-o construcție (IV) din castrul de la Tibiscum. Frontonul este decorat cu acrotere și un fel de cunună. Dimensiuni: 0,87 × 0,55 × 0,34 m. Litere înalte de 4 cm; la sfârșitul primelor trei rânduri, *hederae*. Se păstrează în lapidariul Centrului de istorie și arheologie „C. Daicoviciu” al Universității din Timișoara.

C. Timoc, *Analele Banatului* (s.n.) 14, 2006, 1, p. 277-278, nr. 1, cu foto și desen.

Minervae
Aug(ustae) et
Genio n(umeri) Pal(myrenorum)
Tib(iscensium), Val(erius) Rufi-
5 nus, actar(ius)

Dedicantul făcea parte din oficiul comandantului trupei.

1183. *Ibidem*. Fragment de placă de marmură (spartă la rându-i în două), reutilizat probabil ca material de construcție; provine din săpăturile lui M. Moga. Dimensiuni: 0,24 × 0,25 × 0,03 m. Litere înalte de 4-4,5 cm; la sfârșitul r. 2, *hedera*.

C. Timoc, *loc. cit.* [supra, nr. 1182], p. 278-279, nr. 2, foto și desen.

[- - - -]AES[- - -]
 [- - - -]PR•PR
 [- - - -]OR•C•R[- - -]
 [- - - -]GENT[- - -]

Este posibil o dedicație imperială, din inițiativa unui [*leg(atus) Aug(usti)*] *pr(o) pr(aetore)* necunoscut (r. 2). În rândul următor era numele unei trupe, posibil [*coh(ors) I Vindelic(or)um c(ivium) R(omanorum) [- - -]*], mai puțin probabil *numerus* de palmyreni de la Tibiscum (care nu apare în inscripții cu epitetul *c. R.*; vezi C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, București, 2002, p. 139-141, nr. 75). În ultimul rând păstrat trebuie să fi fost numele comandantului (*tribunus*) al acestei trupe.

1184. VLPIA TRAIANA SARMIZEGETVSA. Altar de gresie descoperit în cursul săpăturilor din anul 1996. Ușor deteriorat în partea superioară, partea inferioară lipsă (dar inscripția nu a fost afectată). Dimensiuni: 0,87 × 0,31 × 0,26 m. Muzeul din Sarmizegetusa; inv. 1360 A.

Carmen Ciongradi, în *Studia historiae et religionis Daco-Romanae*, București, 2006 (vezi supra, nr. 1148), p. 269-275, fig. 2 a-c (foto, desen).

Nemesi
Iunia Abasca(nti)
coniuncx e[x]
visu

5 *v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*

Cognomenul *Abascantus* mai este atestat în Dacia la Mehadia (IDR III/1, 90) și Micia (IDR III/3, 103).

1185. Gherla (jud. Cluj). Fragment de stelă funerară din tuf vulcanic („de Dej”), descoperită în zona castrului de la Gherla. Se păstrează o parte din registrul superior, reprezentând o femeie cu copil în brațe; la dreapta capului acesteia este gravată litera *M* (înaltă de 8 cm). Dimensiuni: 0,57 × 0,555 × 0,18 m. Muzeul din Cluj.

V. Wollmann, R. Ardevan, *Disiecta membra*, în *Fontes historiae* [supra, nr. 1178], p. 669, nr. 2, fig. 3-4 (foto, desen).

[D(is)] M(anibus)
[- - - - -]

1186. Gherla (jud. Cluj). Fragment de bloc de tuf vulcanic („de Dej”). Dimensiuni: 0,22 × 0,20 × 0,10 m. Litere înalte de 6 cm, cuvintele despărțite prin *hederae*; în r. 1, ligatura *M + A + X* (?). V. Wollmann, R. Ardevan, *op. cit.* [*supra*, nr. 1178], p. 669-670, nr. 3, fig. 5-6 (foto, desen).

[- - -] P() Maxi[- - -]
[- - -]us [- - -]

1187 (= CIL III, 1608, printre piesele „*Daciae incertae*”). Lespede de gresie calcaroasă. Dimensiuni: 1,37 × 0,68 × 0,54 m. Inscripția cuprinsă într-un dublu chenar; câmpul epigrafic măsoară 1,19 × 0,50 m. Literele înalte de 5,5 cm; ligaturi: r. 4 *I + N + A*, 7 *A + R* și *E + N*, 9 *A + E*. Muzeul orașenesc Gherla.

R. Ardevan, R. Zăgreanu, Anuarul Muzeului din Gherla. Arheologie – Istorie – Cultură, Cluj, 2006, p. 59-63.

D(is) M(anibus)
Ailia Secundi-
na vix(it) an(nis) XIII
et Aelia Crispina
5 *vix(it) an(nis) IIII;*
Aeli(i) Secundus
et Deccia paren-
tes fil(iis) pientiss(imis)
et Ael(ius) Co[n]s[iu]s
10 *mar(itus)*

În r. 7, cognomenul feminin *Deccia* este considerat de editori celtic. În r. 9, cognomenul personajului era citit în CIL: *Constas* (?); poate fi însă *Constans* (cu ligatura *A + N*; fotografia este neclară).

1188. Ilișua (jud. Bistrița-Năsăud). Fragment de lespede de calcar (?) descoperit în 1986 în *principia* castrului. Dimensiuni: 0,38 × 0,31 × 0,045 m. Litere înalte de 6 cm; rândul al treilea martelat.

V. Wollmann, R. Ardevan, *op. cit.* [*supra*, nr. 1178], p. 670-671, nr. 4, fig. 7-8 (foto, desen-reconstituire).

[- - - - -]
ala [Fronto-]
nian[a Phi-]
[[lippia[na]]de-]
5 *vota [numi-]*
ni m[aiesta-]
[tique eius]

Este o dedicație către împăratul Filip Arabul a trupeii din garnizoana castrului de la Ilișua, *ala I Tungrorum Frontoniana* (despre trupă, toate datele: C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, București, 2002, p. 78-80, nr. 15).

1189. Ibidem. Fragment de bloc din tuf vulcanic, descoperit la circa 250 m depărtare de castru. Dimensiuni: 0,23 × 0,385 × 0,30 m. Litere înalte de 6 cm; în r. 1 și 2, ligatura *A + E*.

V. Wollmann, R. Ardevan, *op. cit.* [*supra*, nr. 1178], p. 671-672, nr. 5, fig. 9-10 (foto, desen).

[- - - - -]
T(itus) Ael(ius) Celer,
praef(ectus) eq(uitum),
v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Acest prefect, comandant al alei *I Tungrorum Frontoniana*, cu garnizoana la Ilișua, mai apare într-o inscripție dedicată Fortunei Redux (CIL, III, 789; cf. H. Devijver, PME, A 28).

1190. *Ibidem.* Fragment de lespede de gresie nisipoasă, descoperită în aceleași împrejurări cu piesa de la nr. 1189. Dimensiuni: 0,27 × 0,23 × 0,75 m. Litere înalte de 7,5 cm; înaintea literelor din r. 1 o *hedera*, în r. 2 cuvintele despărțite printr-un semn triunghiular.

V. Wollmann, R. Ardevan, *op. cit.* [*supra*, nr. 1178], p. 672-673, nr. 6, fig. 11-12 (foto, desen-reconstituire).

[- - - -] *Ro(cius)*
[Satu]rio, m(iles) [num(eri)]
[Palm(yrenorum)] Poro[liss(ensium)],
[p(ientissime)] p(osuit)

1191. *Ibidem.* Fragment de altar (despicat în două; se păstrează partea stângă); descoperit în 1989, în cursul arăturilor. Decorat în partea superioară cu fronton triunghiular și frunză de acant. Dimensiuni: 0,95 × 0,32 × 0,32 m. Litere înalte de 6,5 cm, în ultimul rând 5,5 cm; ligaturi: r. 1 *T+I*, 2 *C+O*, 6 *N+T+E*, *E+T* și *A+E*.

D. Protase, C. Gaiu, G. Marinescu, *Castrul roman și așezarea civilă de la Ilișua*, Bistrița 1997, p. 35; preluată în ILD, 800; ameliorare: V. Wollmann, R. Ardevan, în *Fontes historiae* [titlul complet: *supra*, nr. 1178], 2006, p. 673-675, nr. 7.

[De]o Terri-
 [- - - -] *rcoba(e)*
[Au]r(elius) Sal(vius)
[et A]el(ius) No-
 5 *[mu]s magg(istri)*
[Pude]nte et Ael-
[ian(o)] co(nsulibus)

Într-un studiu încă inedit, urmând să apară în EphNap 16, 2006, S. Nemeti și M. Bărbulescu propun în r. 1-2: *[Geni]o terri/[t(orii) A]rcoba(darensis)* (vezi S. Nemeti, în *Dacia Augusti provincia* [titlul complet *supra*, nr. 1141], p. 276, nota 46). Toponimul este atestat de Ptolemeu (III, 8, 4); S. Nemeti (*loc. cit.*) crede că *Arcobadara* este numele așezării (*vicus*) de la Ilișua.

Inscripția datează, pe baza numelor consulilor, către sfârșitul secolului al II-lea.

1192. *Ibidem.* Fragment de stelă funerară din calcar cochilifer (?), descoperit în apropiere de *principia* castrului. Dimensiuni: 0,50 × 0,26 × 0,115 m. Litere înalte de 5 cm.

V. Wollmann, R. Ardevan, *op. cit.* [*supra*, nr. 1178], p. 675, nr. 8, fig. 15-16 (foto, desen).

N[- - - -]
OR[- - - -]
N·E T[- - - -]
FN[- - - -]
 5 *P[- - - -]*

1193. *Ibidem.* Placă de gresie descoperită în anul 2001 în urma arăturilor din zona castrului. Dimensiuni: 0,395 × 0,245 × 0,09 m. În registrul superior erau rediate trei reprezentări umane (aproximativ jumătatea inferioară a corpului); registrul inferior este ocupat de câmpul inscripției (0,214 × 0,081 m).

R. Ardevan, V. Wollmann, în *Studia historiae et religionis Daco-Romanae*, București, 2006 (vezi *supra*, nr. 1148), p. 259-267, fig. 1, 3 (foto), 2 (desen), 4 (desenul inscripției).

ZAMAI INICΘHC
EYXIN ΘEOIC
X, / OIC

Ζαμαννίσθης
εὐχῆν (!) θεοῖς
χ[θού]λοις [- - -]

În ceea ce privește originea dedicantului, investigația autorilor, sprijinită și de limba inscripției, duce spre zona orientală a Imperiului. Θεοὶ χθόυιοι par a fi Hades, Demeter și Persephona.

Inscripții externe privitoare la istoria Daciei

(nr. 1194-1199)

1194. Proveniență necunoscută (probabil din Bulgaria). Diplomă militară, apărută în comerțul de antichități din Germania; acum la Muzeul din Sofia. Amândouă tăblițele, încă nedesfăcute; dimensiuni: 18,1 × 14,7 cm; litere înalte de 0,5-0,9 cm.

Nicolay Sharankov, *Archaeologia Bulgarica* 10, 2006, 2, p. 37-46.

Tabella I extrinsecus:

*Imp(erator) Vespasianus Caes(ar) Aug(ustus) tr(ibunicia) pot(estate) co(n)s(ul) causari qui militaverunt in leg(ione) II Ad-
iutrice p(ia) f(idele) qui bello inutiles facti ante
emeritis stipendis (!) exauctorati sunt et*

5 *dimissi honesta missione quorum
nomina subscripta sunt ip[s]i[s] liberis poste-
risq(ue) eorum civitatem dedit et conubium cum
uxoribus quas tunc habuissent cum II (!)
civitas iis data aut siqui caelibes essent*

10 *iis quas postea duxissent dum taxat sing- (sic)
guli singulas. (sic)*

*Imp(eratore) Vespasiano Caes(are) Aug(usto) II Caesare Aug(usti)
f(ilio) Vespasiano co(n)s(ulibus), non(is) Mart(iis). Recogn-
itu(m) ex tabula aenea quae ficta est Romae in*

15 *Capitolio ante emeritorum (sic !) ante aram gentis Iuliae extrinsecus podium
lateris*

*dexteriori contra signum Liberis Patris
tabula II. Zurazis Decebalii f(ilius) Dacus.*

Tabella II extrinsecus:

<i>C. Vetidi Rasia-</i>	<i>ni Philippens(is)</i>
<i>Ti. Claudi Cli-</i>	<i>nae Philippens(is)</i>
<i>C. Flamini Re -</i>	<i>gilli Apresis</i>
<i>C. Iuli Pudentis</i>	<i>Philippensis</i>
5 <i>L. Valeri Capit-</i>	<i>onis leg(ionis) II miss(iciu)</i>
<i>L. Peticius Bas-</i>	<i>sus leg(ionis) II miss(icius)</i>
<i>P. Rutili Nor-</i>	<i>bani leg(ionis) II p(iae) f(idelis)</i>

Datare: 7 martie 70. Zurazis, fiul lui Decebalus, a fost recrutat desigur dintre pescarii daci de pe malul Dunării, din Moesia (din Dobrogea sau *ripa Thraciae*) și înrolat în flota de la Ravenna, ai cărei marinari au fost apoi înrolați de împăratul Vespasian în legiunea II *Adiutrix*. Din această unitate

a fost *exauctoratus*, lăsat la vatră înainte de termen, probabil cu mult înainte de cuvenita *honesta nissio*. De reținut numele tatălui său: *Zurazis*, nume geto-dacic; a se compara cu *Zyraxes*.

Dacă admitem că *Zurazis* se născuse cel mai târziu pe la anul 50, tatăl său se născuse și el cam prin anii 20-30 p. Chr. Se infirmă astfel aberanta construcție a unor istorici (ultimul și cel mai înverșunat: V. Lica, *Scripta Dacica*, Brăila, 1999), după care *Decebalus* ar fi un supranume («Siegname») al lui Diurpaneus (vezi critica acestei teorii: C. C. Petolescu, *SCIVA* 58, 2007, 1-2, p. 11-19 = idem, *Contribuții la istoria Daciei romane*, I, București 2007, p. 91-98; D. Dana, în vol. *Dacia Felix. Studia Michaeli Bărbulescu oblata*, Cluj, 2007, p. 42-47).

1195. Fragment de diplomă militară (*tabella I*). Dimensiuni: 7,8 × 5,5 cm. Litere înalte de 4-4,5 mm.

W. Eck, A. Pangerl, *Dacia* (N.S.) 50, 2006, p. 102-104, nr. 4, pl. 4 (foto).

Extrinsicus

- [*Imp(erator) Caesar divi Trai]ani Parthici f(ilius)*
 [*divi Nervae nepos Trai]anus Hadrianus*
 [*Aug(ustus) pontif(ex) maxim(us) trib(unicia)] potest(ate) X co(n)s(ul) III*
 [*equitib(us) et peditib(us)] qui militaverunt in*
 5 [*ala - - - - - et c]ohortibus tribus*
 [*- - - - - et I Mon]tanor(um) et III Britton(um)*
 [*veteranor(um) et sunt i]n Moesia Superiore*
 [*sub - - - - - et in co]hort(e) II Dacorum*
 [*- - - - - quinis et v]icenis pluribus[ve]*
 10 [*emeritis stipendis dimis]sis honesta mis[sione quor(um)]*
 [*nomina subs]cripta sunt ip[sis liberis]*
 [*posterisque] eorum civita[tem dedit et]*
 [*conubium cum u]xoribus qu[as tunc habuissent]*
 [*cum est ci]vitas iis da[ta aut si qui caelib(es)]*
 15 [*essen]t cum iis q[uas postea duxissent - - -]*

Intus:

- [*- - - dimissis h[onesta missione quorum]*
nomina subscr[ipta sunt ipsis liberis]
poster(isque) eor(um) civit[atem dedit et conubium cum]
uxorib(us) quas tunc [habuissent cum est civitas]
 5 *iis data aut [si qui caelibes essent cum]*
iis qua[s postea duxissent - - -]

După demnitățile împăratului (*intus*, r. 3), fragmentul de diplomă datează din anii 125/126.

Diploma consemnează trei cohorte din armata Moesiei Superior (dar numele primei trupe este pierdut), precum și o *cohors II Dacorum*; din cauza lacunei ce urmează, localizarea trupe de daci este necunoscută. Se poate invoca, spre analogie, diploma de la Gherla din 10 august 123 (IDR, I, 7), care menționează trupe din două provincii (aproximativ) vecine – trei din Dacia Porolissensis și una din Pannonia Inferior, participante probabil la expediția parthică (prin această diplomă se repara astfel nedreptatea făcută unui număr de veterani omiși de constituțiile imperiale anterioare). Așadar, trupa de daci poate fi *cohors II Aug(usta) Dac(or)um p(ia) f(idelis) (milliaria) eqq(uitata)* din inscripția de la Teutoburgium din Pannonia Inferior (CIL III, 10255 = 6450; IDRE II, 289). De remarcat că gentiliciul imperial al trupe este omis în diploma din 125/126 (el nu pare a fi fost nici *Ulpia*, nici *Aelia*). Trupa din inscripția de la Teutoburgium este *Augusta*, ceea ce ar putea să însemne că a fost creată pe timpul primului împărat roman (dacă nu cumva ascunde numele unui împărat din secolul I, a cărui memorie a fost damnată); vezi totuși IDRE, I, 224 (= CIL, VII, 825): *c[o]h(ors) I*

Aelia Daco[r]um Aug(usta). Nu credem că este aceeași cu *cohors II Aur(elia) Dacorum* dintr-o inscripție de la Poetovio din Pannonia Superior (IDRE, II, 265).

1196. Loc de descoperire necunoscut. Diplomă militară (*tabella I*); mici porțiuni lipsă. Dimensiuni: 14,2 × 12 cm.

W. Eck, A. Pangerl, *Chiron* 36, 2006, p. 221-230, nr. 4; reținem din textul diplomei:

[*coh(ortis) I*] *Ulp(iae) Dacor(um) cu[i p]raest*

[*Ti. Clau]dius Ti. f. qui Maximus Neapol(is)*

ex pedite

[*M. Ulp]io Damusi f(ilio) Canuleio Daco.*

Diploma reproduce o *constitutio* imperială din 22 martie 129, privitoare la armata provinciei *Syria*. Posesorul diplomei era un dac, recrutat de împăratul Traian îndată după terminarea primului război dacic. El poartă un nume după sistemul roman (*tria nomina*): *paenomen*-ul și *nomen*-ul sunt ale împăratului Traian, dar cognomenul reproduce un vechi și cunoscut (celebru) nume roman; înseamnă că tatăl său, *Damusius*, era un personaj important, eventual chiar nobil filoroman.

Trupa de daci apare în alte trei diplome ale provinciei *Syria*, în aceeași publicație, p. 237-243, nr. 8-10.

1197. Diplomă militară (*tabella I*); proveniența necunoscută, posibil din Bulgaria. Se păstrează într-o colecție privată (nemenționată).

Peter Weiß, *ZPE* 156, 2006, p. 245-251, nr. 1.

Diploma datează între 10/31 decembrie 130 și începutul anului 131 și a fost emisă pentru un veteran din armata provinciei *Britannia*; între cohorte, pe locul 2, apare *I Ael(ia) Dac(orum) (milliaria)* (despre această trupă, vezi cartea noastră, *Auxilia Daciae*, București, 2002, p. 148-151, nr. 83).

1198. OESCVS (Moesia Inferior). Bază de statuie de calcar, descoperită într-o construcție din partea de est a forului Coloniei *Ulpia Oescus*, înaltă de 1,74 m. Litere îngrijit lucrate, care scad în înălțime, de la 5 la 4 cm. Sus se păstrează lăcașurile unde erau fixate picioarele unei statui de bronz. Muzeul orașului Pleven.

R. Ivanov, in *Römische Städte*, Belgrad, 2005 (v. *supra*, nr. 1146, f), p. 219-222.

T(ito) Flavio T(itii) f(ilio) Pap(iria tribu)

Valentino. eq(uiti) R(omano),

flam(ini) et II-viral(i)

col(oniae), prae(fecto) salt(us),

5 *patron(o) colleg(ii)*

fabror(um) coloni-

ar(um) Oes(censium) et Apul(ensium),

patrono col(oniae) Ulp(iae)

Oescensium,

10 *bono civi et ama-*

tori rei p(ublicae) ob meri-

ta eius in republ(ica)

conlata sp(lendidissimus) ordo

ex suo

Personajul onorat este pentru prima dată cunoscut în prosopografia Daciei. Menționarea coloniei *Apulensis*, dar fără indicarea gentiliciului imperial, permite datarea inscripției către sfârșitul secolului al II-lea – primele decenii ale secolului al III-lea.

1199. SCVPI (Moesia Superior). Stelă funerară descoperită în anul 1996, în cursul săpăturilor în necropola de est a orașului roman; lucrată din travertin. Descoperită în poziție secundară, fiind

reutilizată la o construcție de la începutul secolului al IV-lea. Sus, stela prezintă un mic coronament rotunjit; cea mai mare parte a suprafeței pietrei este ocupată de câmpul inscripției, cuprinsă într-un cadru profilat. Dimensiuni: 1,65 × 0,70 × 0,20 m.

L. Jovanova, în *Römische Städte* (v. *supra*, nr. 1146), p. 156-157, fig. 2 (foto).

*D(is) Manibus Timoni Das-
si, dec(urionis) coh(ortis) II Aur(eliae)
Dard(anorum) interfec-
ti a Costobocos (!),*

5 *vix(it) annis L, m(i)li(tavit) annis
XXIII; Postumia Spes
coniugi bene merenti
posuit*

Editoarea nu departajează toate rândurile, în special în partea finală; fotografia este de dimensiune mică și obscură, nepermițând remarcarea ligaturilor și departajarea tuturor rândurilor.

Costobocii apar printre populațiile care au atacat Imperiul pe timpul împăratului Marcus Aurelius (SHA, *Vita Marci*, 22, 1); după ce au trecut Dunărea, au incendiat un cartier mărginaș al cetății Histria, au produs alte nenorociri locuitorilor orașului Tropaeum (unde un *duumvir* și un alt locuitor au fost uciși de costoboci; vezi IDRE II, 336-338); înaintând de-a lungul prispei balcanice, spre vest, au ajuns în Dardania (cum rezultă din inscripția de la *Scupi-Scopje*). Aici au avut o ciocnire cu o trupă romană: *cohors II Aurelia Dardanorum equitata* (despre această trupă, vezi: J. Beneš, *Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia*, Praga, 1978, p. 30-31, nr. 80/43); un subofițer (*decurio*) al acestei trupe, căzut în cursul hărțuieilor cu năvălitorii, a fost înmormântat la Scupi, de unde probabil era originar. Scăpând de urmărire, costobocii au trecut prin Macedonia, ajungând până în Grecia centrală (vezi urmările, pe baza descoperirilor epigrafice: IDRE I, 18 și 69; II, 366, 432).

B) MOESIA INFERIOR

(Dobrogea)

(nr. 1200-1227)

Bibliografie – Generalități

(nr. 1200-1208)

1200. Victor Cojocaru (ed.), *Ethnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea from the Greek Colonization to the Ottoman Conquest*, Iași, 2005 (550 pag.). Reținem:

a) Ligia Ruscu, Carmen Ciongradi, *Die Beziehungen zwischen den Städten in Moesia Inferior und der Provinz Dakien*, p. 269-290;

b) Alexander Falileyev, *Celtic Presence in Dobruđja: Onomastic Evidence*, p. 291-303;

c) Marius Alexianu, *Les inscriptions bilingues privées de Tomis et de Histria*, p. 305-312;

d) Roxana Curcă, Nelu Zugravu, «Orientaux» dans la Dobroudja romaine. Une approche onomastique, p. 313-329;

e) Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, Valentin Piftor, *Les familles d'Ancyre à Troesmis*, p. 331-337.

1201. Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, Octavian Bounegru (ed.), *Studia historiae et religionis Daco-Romanae. In honorem Silvii Sanie*, Iași, 2006 (vezi încă *supra*, nr. 1148):

a) Roxana-Gabriela Curcă, *Traits dialectaux ioniques dans les inscriptions d'Histria*, p. 61-68;

b) Alexandru Barnea, *Eroul Cavaler*, p. 99-103;

c) Iulian Moga, *Le Très-Haut et la hiérarchie des Anges*, p. 139-170;

d) Victor Henrich Baumann, *Culte romane agreste – divinități arhaice pe teritoriul Dobrogei – Silvanus și Priapus*, p. 225-242;

- e) Cecilia Stoian Symonds, *Interférences artistiques dans les représentations de la déesse Hécate dans les provinces romaines du Bas-Danube*, p. 243-257 (face apel și la sursele epigrafice);
- f) Al. Avram, *Une inscription de Tomis redécouverte à Caen*, p. 277-283 (IGR I, 604 = ISM II, 153);
- g) Octavian Bounegru, *Notes sur les petits commerçants de la Mésie et de la Thrace à l'époque romaine*, p. 317-326;
- h) Dan Aparaschivei, *Municipium Tropaeum Traiani. Instituții și elite*, p. 325-348;
- i) Margarita Tatscheva, *Über die Sugambrekohorten in den Provinzen an der Unteren Donau*, p. 369-377 (bibliografia finală trebuie să includă și repertoriul lui Fl. Matei-Popescu, *Trupele auxiliare în Moesia Inferior*, SCIVA 52-53, 2001-2002, p. 173-242);
- j) Florian Matei-Popescu, *Legiunea V Macedonica în Moesia înainte de Domitian*, p. 379-399;
- k) Maria Bărbulescu, Adriana Câteia, *Une inscription funéraire chrétienne récemment découverte à Constantza*, p. 439-448. Vezi *infra*, nr. 1225.

*

1202. Dan Aparaschivei, *Flaminii municipali și cultul imperial în provinciile Moesia Inferior și Moesia Superior*, ArhMold 29, 2006, p. 67-77.

1203. Iulian Bîrzescu, *Histria. Graffiti din „zona sacră”. Dedicatii către divinități*, SCIVA 54-56, 2003-2005, p. 201-210 (pentru Zeus, Hera, Phorhys, Afrodita, Hermes, Dionysos, Apollo).

1204. Valentin Bottez, *Quelques aspects du culte mithriaque en Mésie Inférieure*, Dacia (N.S.) 50, 2006, p. 285-296.

1205. Lucrețiu Mihăilescu-Bărliba, *Slavi și liberi imperiali în provinciile romane din Illyricum (Dalmatia, Pannonia, Dacia și Moesia)*, Iași, 2004 (cu un *supplementum epigraphicum*, pentru Moesia Inferior: p. 159-161, nr. 144-149). Vezi *supra*, nr. 1163.

1206. L. Mihăilescu-Bărliba, Costel Chiriac, *Deux fibules à inscription de Mésie Inférieure*, Dacia (N.S.) 50, 2006, p. 423-429.

1207. Falko v. Saldern, *Ein kaiserliches Reskript für Entlassung eines Angehörigen des Vigiles*, ZPE 156, 2006, p. 293-307: discuție pe marginea tăbliței publicate de Barbara Pferdehirt, *Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*, Mainz, 2004, p.192-194, nr. 75.

Documentul privește pe M. Aurelius Mucianus *ex Moesia Inferiore*, din *cohors II vigilum Philippiana*, lăsat la vatră de împăratul Filip Arabul și fiul său: *propter adversum corporis valetudinem sacramento solvi volumus*.

1208. Tadeusz Sarmowski, *Ti. Plautius Silvanus, Tauric Chersonesos and Classis Moesica*, Dacia (N.S.) 50, 2006, p. 85-92.

Inscripții recent descoperite sau revizuite

(nr. 1209-1227)

1209-1211. Loc de descoperire necunoscut. Fragmente de diplome militare, apărute în comerțul de antichități din Germania; nu se menționează colecțiile unde se păstrează (vezi nota 1: «Alle Diplome befinden sich in Privatbesitz»). Vezi și nr. 1195.

Werner Eck, Andreas Pangerl, *Neue Diplome für die Auxiliartuppen in den Moesischen Provinzen von Vespasian bis Hadrian*, Dacia (N.S.) 50, 2006, p. 93-108.

1209. Fragment de diplomă militară (*tabella I*). Dimensiuni: 9 × 8,4 cm. Litere înalte de 5-6 mm. W. Eck, A. Pangerl, *loc. cit.*, p. 93-97, nr. 1, pl. I (foto).

Extrinsecus:

*Imp(erator) Caesar Vespasia[nus Aug(ustus)]
pontifex maxim[us tribunicia]
potestat(e) IIII im[p(erator) X p(ater) p(atriciae) co(n)s(ul) IIII]
designat(us) V [censor]*

5 *trierarchis et rem[igibus qui mili-]
tant in classe quae [est in Moesia sub]
Sex(to) Vettuleno Ceri[ale, praefecto... -]
nino qui sena et vi[cena stipendia]
aut plura merueran[t item vete-]*

10 *ranis dimissis hon[esta missione]
ex eadem classe eme[ritis stipendiis]
quorum nom[i]na su[bscripta sunt]
ipsis liber[is posterisque eorum civi-]
[tatem...]*

Intus:

*Imp(erator) Caesar Vespas[ianus Aug(ustus)]
pontifex maximu[s tribunicia potestat(e) IIII]
imp(erator) X p(ater) p(atriciae) co(n)s(ul) IIII [des(ignatus) V]
trierarchis et rem[igibus qui militant in]*

5 *classe quae e[st in Moesia sub Sex(to)]
Vetuleno Cer[iale et - - - - -]
q[ui sena] et vi[cena stipendia aut]
[plura meruerant - - -]*

Pe baza demnităților imperiale, diploma datează din anul 73. Lăsarea la vatră s-a petrecut pe timpul guvernării Moesiei de către Sex. Vettulenus Cerialis (vezi B. E. Thomasson, *LP*, I, col. 125, nr. 5); numele său era urmat de cel al prefectului flotei moesice, din care a rămas numai partea finală, la ablativ: *NINO*. Inscripția este importantă pentru menționarea flotei de la Dunărea de jos (*classis Flavia Moesica*) încă de la începutul domniei împăratului Vespasian; dar lăsarea la vatră a unor veterani arată că o escadră navală exista pe Dunăre de mai multă vreme – poate încă din anul 46, când probabil s-a creat o *praefectura ripae Danuvii*, care dispunea fără îndoială și de flotă militară.

1210. Fragment de diplomă militară (*tabella II*). Dimensiuni: 12,8 × 16,5 cm. Litere înalte de 6-6,5 mm.

W. Eck, A. Pangerl, *loc. cit.*, p. 97-99, nr. 2, pl. 2 (foto)

Intus:

*(civitatem) dedit et conubium cum uxoribus
quas tunc habuissent cum est civitas
iis data aut siqui caelibes essent cum iis
quas postea duxissent dumtaxat singuli*

5 *singulas a(n)te d(i)em XIX k(alendas) Sept(embrias)
Q. Fabio Barbaro, A. Caecilio Faustino co(n)s(ulibus)
alae I Flaviae Gaetulorum cui praest
Q. Planius Sardus C(ai) f(i)lius Pup(i)ena tribu) Trutedius Pius
gregali*

10 *Dolazeno Mucacanthi f(i)lio Bess[o]*

*et Deneusi Esiaetralis filiae uxori eius [B]ess(ae)
 et Flavo f(ilio) eius
 et Nene fil(iae) eius
 et Benzi fil(iae) eius*

15 *Descriptum et recognitum ex tabula aenea quae fixa est R[omae in muro - - -]*

Extrinsecus:

<i>C. Tuticani</i>	<i>Satur[-]</i>
<i>L. Nesulnae</i>	<i>Prof[-]</i>
<i>P. Lusci</i>	<i>Amandi</i>
<i>Sex. Fufici</i>	<i>Alexandri</i>
<i>C. Tuticani</i>	<i>Heli</i>
<i>Ti. Claudii</i>	<i>Fel[ic]is</i>
<i>C. Valeri</i>	<i>Eucarpi</i>

Data: 14 august 99; în acest an, la cârma provinciei se afla *Q. Pomponius Rufus* (B. E. Thomasson, *LP*, I, col. 131, nr. 65).

Fiind vorba de tăblița a doua, diploma ne face cunoscută numai o trupă de cavalerie, *ala I Flavia Gaetulorum* și numele prefectului ei (personaj nou cunoscut în prosopografia milițiilor ecvestre). Posesorul diplomei era un trac din neamul bessilor; privilegiile consemnate în diplomă se extindeau asupra soției veteranului, din același neam, precum și a celor trei copii ai lor.

1211. Fragment de diplomă militară (*tabella I*). Dimensiuni: 5,5 × 12,4 cm. Litere înalte de 4-5 mm.

W. Eck, A. Pangerl, *loc. cit.*, p. 99-102, nr. 3, pl. 3 (foto).

Extrinsecus:

*Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus
 Optimus Aug(ustus) Germ(anicus) Dacic(us) Parthic(us) pontif(ex) maxim(us)
 trib(unicia) pot(estate) XX imp(erator) XII proco(n)s(ul) co(n)s(ul) VI p(ater)
 p(atriciae)*

equitibus et peditibus qui militaverunt in

5 *alis duabus et cohortibus quinque quae appelluntur (1) II Hispanorum et Arvacor(um) et (2) Atectori-
 [gi]ana Gallor(um) et (1) I Tyrrior(um) sagittar(iorum) et (2) I millia-
 [ria] Britton(um) et (3) I Sugambrorum tiron(um) et (4) I N[- - -]
 [- - - - - - - - -] et (5) II Flav(ia) Numidarum e[st] sunt]*

10 *[in Moesia I] NF[er]iore - - -]*

Intus:

*Imp(erator) Cae[sar] divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus]
 Optim(us) A[u]g(ustus) Germ(anicus) Dacic(us) Parthic(us) pontif(ex)
 maxim(us)]
 trib(unicia) po[te]state XX imp(erator) XII proco(n)s(ul) co(n)s(ul) VI p(ater)
 p(atriciae)]*

equitib[us] et peditibus qui militaverunt in alis]

5 *duab(us) e[st] cohortibus quinque quae appelluntur (1) II Hispanorum et]
 Arvacor(um) et (2) [Atectorigiana Gallor(um) et (1) I Tyrrior(um)]
 sagittar(iorum) et (2) I ∞ [Britton(um) et (3) I Sugambrorum tironum et
 (4) I N - - - et]*

*(5) II Flav[ia] Numidarum et]
 sunt in Moe[sia] Inferiore sub]*

- 10 *Pompeio F[alcone quinis et vicenis]
pluribus(ve) s[tipendis emeritis dimisis]
honest(a) m[issione quorum nomina subscripta]
sunt ips[is - - - - -]*

Pe baza demnităților împăratului Traian, diploma datează din anul 116. *Q. Pompeius Falco* este atestat la cârma provinciei și prin alte documente epigrafice (B. E. Thomasson, *LP*, I, col. 132, nr. 73).

Despre trupele menționate în această diplomă, vezi repertoriul întocmit de Fl. Matei-Popescu (SCIVA 52-53, 2001-2002, p. 173 și urm.); dar cohorta de pe locul 4 nu era probabil *I Flavia Commagenorum* (vezi reconstituirea autorilor de la p. 102 sus). De reținut că prin această diplomă avem prima mențiune a cohorței *II Flavia Numidarum* în Moesia Inferior (despre această trupă nu se știa sigur din care provincie a fost adusă în Dacia; vezi C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, București, 2002, p. 118, nr. 52).

1212. Loc de descoperire necunoscut (probabil din sudul Dobrogei). Două fragmente de diplomă militară (cel de-al doilea fragment este rupt în două, dar lipit), făcând parte din prima tăbliță. Dimensiuni: primul fragment măsoară 3,8 × 3,1 cm, cel de-al doilea 6,5 × 5,7 cm. Se păstrează într-o colecție privată (Ionel Matei, București).

C. Chiriac, L. Mihăilescu-Bîrliaba, I. Matei, *Un nouveau diplôme militaire de Mésie Inférieure, Pontos Euxeinos*, 10. Beiträge zur Archäologie und Geschichte des antiken Schwarzmeer- und Balkanraumes (edd. Sven Conrad, Ralph Einicke, Andreas E. Furtwängler, Henryk Löhr, Anja Slawisch), Langenweißbach, 2006, p. 383-390.

Autorii transcriu textul de pe ambele tăblițe în capitale, apoi fac o reconstituire prin combinarea celor două texte; noi preferăm o prezentare a textului de pe fiecare față a tăbliței.

Tabella I extrinsecus

Fragmentul nr. 1:

- [Imp(erator)] Caesar divi Had[riani f(i)lius], divi
[Traiani] Parthici nep(os) d[ivi Nervae pronep(os)]
[T. Ael]ius Hadrianus [Antoninus Aug(ustus Pius)
[pon]t(if)ex max(imus) tr(ib(unicia) pot(estate) X[]
5 [equi]tibus qui milita[verunt in alis quae]
[appell]antur I Gallo[rum Aetorigiana - - -]
[- - - - -]
[- - - - -]*

fragmentul nr. 2:

- [quinis et vicenis pl[uribusve stipendis eme-]
10 ritis d[i]missis hon[esta missione per Fla-]
vium Flavianum [proc(uratorem)]
cum essent in exp[editione Mauretaniae Tin-]
gitan(ae) quorum no[mina subs-]
cr[ripta sunt - - -]*

Tabella I intus (fragmentele alăturate):

- [Imp(erator) Caesar divi] Hadrian[if(i)lius]
[divi Traiani Parth(ici) nep(os) divi] Nervae pr[onepos]
[T. Ael(ius) Hadrianus] Ant[onin]us Aug(ustus) [Pius pont(if)ex
max(imus) tr(ibunicia) pot(estate)
5 XVIII [im]p(erator) II [co(n)s(ul) IV p(ater) p(atriciae)]
equitibu[s qui] militav[erunt in alis quae appell]antur]*

*I Gall[rum Atec]torig(iana) e[t - - - et I]
 Vespas[iana D]ardanor(um) et [- - - et]
 sunt in [Moes]ia Infer[iore sub Vitrasio Pollione dimis(sis)]
 10 hone[sta missione quin(is) et vicen(is)] pluribus[e stipendis - - -]*

Diploma menționează cel puțin patru trupe din armata provinciei Moesia Inferior, având ca guvernator pe *Vitrasius Pollio* (pe la anul 157; vezi B. E. Thomasson, *Laterculi praesidum*, I, 1985, col. 134-135, nr. 87); ele participaseră la o expediție în Mauretania Tingitana, după care unii dintre combatanți fuseseră *d[i]misi hone[sta missione]* de către *Flavius Flavianus*, procuratorul acestei provincii (identic poate cu cel din diploma fragmentară CIL XVI, 182 din a. 156-157). Editorii noii diplome observă că formula *cum essent in expeditione* se mai întâlnește în alte două diplome militare privind trupe de cavalerie trimise într-o expediție peste mări: diploma din 11 august 150 (CIL XVI, 99) privind două *alae* din Pannonia Superior și alte trei din Pannonia Inferior, din care s-au făcut „lăsări la vatră” *cum essent in expedition(e) Mauretan(iae) Caesar(i)ens(is)*, de către procuratorul acestei provincii, *Porcius Vetustinus* (B. E. Thomasson, *LP*, col. 411, nr. 14); altă diplomă din 24 septembrie 151 (B. Pferdehirt, *RGZM*, p. 92-96, nr. 32), pentru cei din șase *alae* din Pannonia Superior și două din Noricum, *dimis(is) ho[nest(a) mission(e) per Va]rrium Clem[entem, proc(uratorem) cum ess(ent) in exp]edit(ione) M[aur(etaniae) Cae]sar(iensis)* (despre procuratorul menționat, vezi B. E. Thomasson, *LP*, col. 411, nr. 15).

Despre trupele menționate în această nouă diplomă, vezi: Fl. Matei-Popescu, *SCIVA* 52-53, 2001-2002, p. 177-179, nr. 2: *ala I Vespasiana Dardanorum* (un prefect al acestei trupe apare într-o inscripție din Africa Proconsularis: *AnnÉp*, 1949, 37; vezi H. Devijver, *PME*, Inc. 149); p. 183-185, nr. 4: *ala I Gallorum Atectorigiana*.

1213. HISTRIA. Placă de calcar (la origine, probabil, o stelă funerară), reutilizată ca material de construcție la „basilica cu criptă”, descoperită în cursul săpăturilor în anul 2004. Dimensiuni: 1,14 × 0,58 × 0,22 m. Litere înalte de 3,5-4 cm. Se păstrează în Muzeul cetății Histria.

Irina Achim, Fl. Matei-Popescu, *SCIVA* 54-56, 2003-2005, p. 195-196, fig. 1-2 (foto).

Εὐκλῆς
 Ἀπολλωνίου

Antroponimul *Eukles* mai apare la Histria (ISM I, 191, B 21); patronimicul este banal. Autorii datează inscripția, după scris, în secolul III a. Chr.

1214 (= ISM I, 250). **HISTRIA.** Cu ocazia săpăturilor de la obiectivul menționat în nota precedentă, s-a redescoperit o altă inscripție funerară, reutilizată de asemenea ca material de construcție; considerată a fi pierdută

D. M. Pippidi, *SCIV* 19, 1968, p. 436-437, nr. 6 (preluată în *SEG* 24, 1149; ISM I, 250); redescoperită de Irina Achim, *SCIVA* 54-56, 2003-2005, p. 188, fig. 11; I. Achim, Florian Matei-Popescu, *loc. cit.*, p. 199, fig. 3.

Autorii reconfirmă lectura primului editor (D. M. Pippidi).

1215-1217. Florian Matei-Popescu, *Note epigrafice I*, *SCIVA* 54-56, 2003-2005, p. 303-312.

1215. (= ISM I, 75). **HISTRIA.** Fragment de inscripție (calcar), descoperit în anul 1939 în cursul săpăturilor efectuate de Scarlat Lambrino; dispărut; cunoscut numai pe baza unei fotografii, aflată în arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București.

D. M. Pippidi, *SCIVA* 33, 1982, 1, p. 39, nr. 11; Florian Matei-Popescu, *SCIVA* 54-56, 2003-2005, p. 303-308, nr. 1, fig. 1 (fotografia fragmentului epigrafic) și 2 (fotografie după carnetul de săpături al lui Sc. Lambrino).

În urma restudierii inscripției și confirmat de notița din carnetul de săpătură al lui Scarlat Lambrino, Fl. Matei-Popescu recunoaște în r. 3 numele unui cunoscut legat al Moesiei Inferioare din timpul lui Antoninus Pius:

[*Imp(eratori) Caes(ari) divi Hadriani f(ilio), divi Traiani Parthici nep(oti), divi Nervae pronep(oti) T(ito) Aelio Hadriano Antonino Augusto Pio*]
 [pont(ifici) max(imo), trib(unicia) p]ot(estate) X[VIII co(n)s(uli) IIIi imp(eratori)
 II, p(atr) p(atr)iae] et M(arco) Aurelio Vero Caesari co(n)s(uli) II],
 [T(ito) Flavio] Longino [Q(uinto) Marcio Turbone leg(ato) Aug(usti) pr(o)
 pr(aetore), Histrianorum civitas]

[Ἀὐτοκράτορι Καίσαρι θεοῦ Ἀδριανοῦ υἱῶ θεοῦ Τραιανοῦ Παρθικοῦ
 υἱωνῶ θεοῦ Νέρουα ἐγγόνιω Τ(ίτω) Αἰλί(ω)]
 5 Ἀδριανῶ Ἀντοινείνω Σεβαστῶ Εὐσεβεῖ ἀρχιερεῖ μεγίστω etc.

Dedicația este adresată de cetatea Histrienilor împăratului Antoninus Pius și lui Marcus Aurelius Verus Caesar, în anul 155, pe când era legat al Moesiei T. Flavius Longinus Q. Marcus Turbo. Acest guvernator mai este atestat prin alte două inscripții descoperite la Histria (ISM, I, 151-152), precum și la Tomis (ISM II, 56 = CIL III, 7542; ISM II, 57), Tropaeum (CIL III, 13735) și Montana (CIL III, 7449) (vezi B. E. Thomasson, *Laterculi praesidium*, Göteborg 1984, col. 134, nr. 86). Judecând după spațiul liber de dinainte de *LONGINO* și faptul că primele trei litere sunt parțial distruse, s-ar putea ca numele acestui personaj să fi fost parțial martelat, așa cum se observă și pe o inscripție de la Tomis (ISM II, 56; probabil urmare a adversității viitorului împărat Lucius Verus față de memoria lui Q. Marcus Turbo, presupus tată adoptiv al legatului Moesiei Inferioare).

1216. HISTRIA. Fragment de placă de marmură descoperită în therme, unde a fost folosită probabil ca material de construcție. Se păstrează în lapidariul Muzeului cetății Histria.

A1. Suceveanu, *Histria*, VI. *Les thermes romaines*, București, 1982, p. 131-132; revizuire: Fl. Matei-Popescu, *loc. cit.*, p. 308-310, nr. 2, fig. 3 (foto).

Lectura lui A1. Suceveanu:

[---] E [---]
 [---] ΑΥΔ [---]
 [---] Ε · ΔΑΡΔ [---]

Revăzând piatra, Fl. Matei-Popescu observă că prima literă din r. 3 ar putea fi *sigma*, propunând următoarea lectură:

...E...
 [...Κλαύδ(ιος)...]
 [ἑπαρχος? ἱππεύς? οὐετερανός? εἴλη]ς Δαρδ(αιῶν...)

Autorul citat consideră că este vorba de *ala I Vespasiana Dardanorum*, aparținând armatei provinciei Moesia Inferior (vezi despre această trupă, cu toate datele epigrafice: Florian Matei-Popescu, *SCIVA*, 52-53, 2001-2002, p. 177-179, nr. 2).

1217. Bază paralelipipedică de calcar, decorată pe una din fețe cu ghirlandă, rozetă și capete de berbec. Decorul continuă și pe partea din dreapta, fiind însă martelat; deasupra acestuia se păstrează o inscripție conținând doar două rânduri. Se păstrează în lapidariul din curtea Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București.

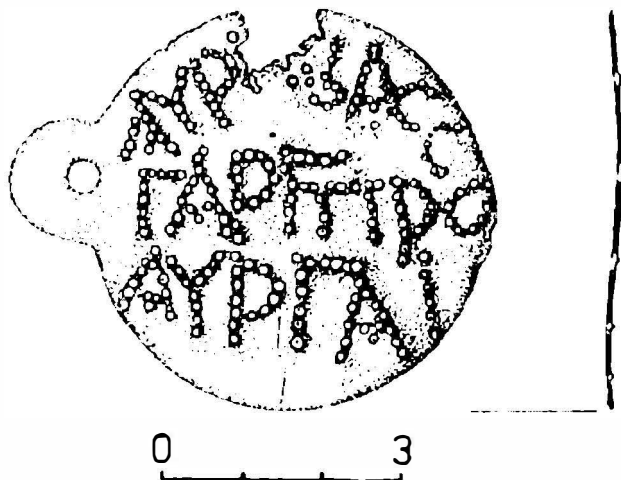
Gabriella Bordenache, *Sculture greche e romane del Museo Nazionale di Antichità di Bucarest*, I, București 1969, p. 129, nr. 289, pl. 135 (îl consideră altar; transcrie doar primul rând al inscripției); reluare: Florian Matei-Popescu, *SCIVA* 54-56, 2003-2005, p. 310-311, nr. 3, fig. 4-5 (foto).

Q(uintus) Iul(ius) Fel(ix)
dec(urio) c[ol(oniae)]

După demonstrația noului editor al piesei, acest monument provine de la Oescus, fiind transportat poate în antichitatea târzie peste Dunăre, eventual la Sucidava (unde va fi fost folosit ca material de construcție, dovadă fiind martelarea ghirlandei de pe fața cu inscripție).

1218. Beidaud (jud. Tulcea). Plăcuță de bronz cu inscripția realizată prin punctare Diam. = 5 cm.

Dan Aparaschivei, Ionel Matei, *O plăcuță cu inscripție din zona Beidaud, jud. Tulcea*, ArhMold 27, 2004, p. 89-95.

Editorii întregesc în r. I (inscripția de pe margine, partea de sus): ΑΥΡ(ήλιος) ΒΑΣΣΟ[ς]; în partea de jos: Γ(άιος) ΑΥΡ(ήλιος) ΠΡ(όκλος); la mijloc: ΑΥΡ(ήλιος) ΓΑΙ(ος).

1219. Independența (jud. Tulcea). Inscripția din basilica episcopală cu cripta martirilor; pe un perete al criptei descoperitorul a putut distinge o parte din inscripția cu vopsea roșie.

M. Zahariade, *The Halmyris Episcopal Basilica and the Martyrs' Crypt*, Il Mar Nero, 5, 2001-2003, p. 152 și fig. 19 (desen).

Descoperitorul pare a fi distins în r. 5 al inscripției: ACTIO, identificat cu unul din cei doi martiri, Epictet și Astion, uciși pe la anul 290 (vezi Emilian Popescu, *Saints Epictète et Astion, martyrs à Halmyris*, în vol. *Christianitas Daco-Romana*, București 1994, p. 92-99).

1220-1226. Maria Bărbulescu, Adriana Câteia, *Inscripții inedite din Dobrogea*, Pontica 39, 2006, p. 205-218.

1220. Fragment de stelă de marmură (partea superioară) descoperită în anul 1979 între localitățile **Vadu** și **Traian** (jud. Constanța), spre malul mării, în urma unor lucrări agricole. Stela este prevăzută în partea superioară cu un fronton triunghiular în relief și cu acrotere. Dimensiuni: 0,305 × 0,26 (- 0,315) × 0,105 m. Litere înalte între 1,8-2,5 cm. MINAC, inv. 29708.

M. Bărbulescu, A. Câteia, *op. cit.*, 205-207, fig. 1 (foto).

Λεπτίνας
Σατύρο(υ)

„Leptinas al lui Satyros”.

Autoarele datează inscripția, în special pe criteriile paleografice, în prima jumătate a secolului IV a. Chr.

1221. Valul lui Traian (jud. Constanța). Fragment de stelă de marmură. Dimensiuni: 0,49 × 0,45 × 0,15 m; litere înalte de 2,5-2,7 cm. MINAC, inv. 43456.

M. Bărbulescu, A. Câteia, *op. cit.*, p. 207-208, nr. 2, fig. 2 (foto).

Ἄρτεμίδωρε καὶ Α[----]
οἱ Φαρνάκου υἱοὶ, χαίρετε. Χαῖρε|
καὶ σὺ γε ὧ παροδεῖται|

Traducere: „Artemidore și A[...], fii ai lui Pharnakes, fiți fericiți ! Fii fericit de asemenea și tu, trecătorule.”.

Autoarele datează inscripția în sec. I a. Chr.– I p. Chr. Numele *Pharnakes* (utilizat aici ca patronimic) este iranian, fiind cunoscut în cetățile din spațiul vest și nord-pontic (sursele epigrafice: *loc. cit.*, p. 208).

1222. Valul lui Traian (jud. Constanța). Fragment de lespede de calcar, cu inscripția cuprinsă în *tabula ansata* (parțial păstrată). Dimensiuni: 0,30 × 0,56 × 0,14 m; litere înalte de 4 cm. MINAC; inv. 43457.

M. Bărbulescu, A. Câteia, *op. cit.*, p. 208-209, nr. 3, fig. 3 (foto).

[----]
βαλος [----]
νος ζή[σας κα-]
λῶς ἔτ[η...χαῖρε|

„[?Dece]balos al lui... care a trăit în mod onorabil...ani. Salutare!”

Autoarele au în vedere întregirea numelui *Dekebalos* sau *Areibalos*, ambele prezente în epigrafia tomitană (ISM II, 125; IDRE II, 348 = AnÉp 1992, 1495).

1223. TOMIS. Fragment de lespede funerară descoperită în 1987 pe str. Mircea cel Bătrân, refolosit la o construcție modernă. Dimensiuni: 0,304 × 0,226 × 0,172 m; litere înalte de 4 cm. MINAC, inv. 35805.

Maria Bărbulescu, A. Câteia, *op. cit.*, p. 209, nr. 4, fig. 4 (foto).

[-----]
[----ζήσας |ἔτη|
[----] χαῖρε
[παροδεῖται|

Traducere: „...care a trăit...ani. Salutare, trecătorule”.

Autoarele datează inscripția, pe criteriile paleografice, în secolele II-III p.Chr.

1224. TOMIS. Fragment de lespede de marmură descoperită în 1985 în zona Farului genovez. Dimensiuni: 0,302 × 0,362 × 0,079 m; litere înalte de 1,9-2,1 cm. MINAC, inv. 35802.

M. Bărbulescu, A. Câteia, *op. cit.*, p. 209-217, fig. 5 (foto).

Ἄγαθὴ τύχῃ
Κυρίῳ θεῶ μεγάλῳ Σεράπιδι καὶ|
μυριωνύμα Ἐἰσίδι καὶ Ἀνουβίδι καὶ [τοῖς|
συννάοις ἐπηκόοις [θεοῖς|
5 [..]ανθήιος εὐχαριστήριον|
[ἀνέθηκεν|

Traducere: „Noroc bun ! Stăpânului, marelui zeu Serapis și Isidei, cea cu o mie de nume, și lui Anubis și zeilor îndurători [cinstiți] împreună cu ei în același templu, [...?] anteios a consacrat drept mulțumire [acest monument]”.

Autoarele remarcă limbajul inscripției, asemănător cu cel al dedicației, tot din Tomis, din anul 160, a lui Carpion, fiul lui Anoubion, în numele asociației Alexandrinilor (ISM II, 153); aceasta le îndreptățește să dateze această nouă dedicație pentru zeii egipteni (alexandrinii) în a doua jumătate a secolului al II-lea.

1225. TOMIS. Fragment de lespede (stelă funerară) de marmură, cu depuneri calcaroase, fracturată în partea superioară; de asemenea, partea inferioară a textului epigrafic a fost pierdută. A fost descoperită întâmplător în anul 1993, în cursul unor lucrări (pentru montarea unui cablu electric) în centrul oraşului Constanţa, în apropierea străzii Traian, nu departe de marea basilică din sectorul V al oraşului Tomis (*intra muros*). Piesa a fost deplasată, în condiții necunoscute, din necropola creștină. Dimensiuni: 0,58 × 0,46 × 0,045 m. Litere înalte de 2 cm; autoarele remarcă anumite aspecte de grafie și mai multe ligaturi. Muzeul Național de Istorie și Arheologie, Constanța; inv.3 453.

Stela este prevăzută cu două acrotere, în care au fost redată cruce latine, precum și cu un fronton boltit (în care era gravată altă cruce, acum distrusă). În centrul reliefului a fost redată monograma lui Christos, înscrisă într-un cerc, terminată la bază în formă de ancoră stilizată și conținând la mijloc literele A și ω; cercul este încadrat de vrejuri de iederă. Dedesubtul cercului cu monograma sunt redată alte trei cruce (asemănătoare cu cele din acrotere, specifice secolelor V-VI); cea din mijloc desparte în două primul rând al inscripției.

Maria Bărbulescu, Adriana Câteia, în *Studia historiae et religionis Daco-Romanae*, București, 2006 (titlul complet: *supra*, nr. 1202), p. 439-448, fig. 1 (foto).

Τίτολο(ν)
 Ἰούλιος) Ἀτζεῖς βιξιλάρις
 ὅπου κίτε ἡ γυνή μου μακα-
 ρία Βονόσα καὶ Τίτω πρόσ(ει)-
 5 σιν ἕνα ἡγηώριθη τῷ μνημίον
 ὑπὲρ τῆς μνημοσύνης αὐτῆς.
 ὅτι ἐζαμέν(ω) μου ἔτ(η) κα', ὅτι...

Traducere: „Epitaf. Iulius Atzeis, vexilar, în locul unde odihnește soția mea, fericita Bonosa, și Titus se asociază pentru a ridica mormântul în amintirea ei; deoarece eu am trăit 21 de ani, pentru că...”.

Autoarele remarcă o serie de particularități lingvistice: în r. 1, este cuvântul latin *tutulus*, la acuzativ, cu pierderea lui ν (precum în latinește a lui *m*); 2 βιξιλάρις = *vixillarius* (amplă documentare a autoarelor); 5 τῷ μνημίον (pentru μνημέιον = *memoria*, cu sensul de „mormânt”; vezi IGLR, 27); mai departe, r. 6, μνημοσύνη, are sensul de „aducere aminte, amintire”. Datarea propusă: secolele V-VI.

1226. TROPAEVM. Fragment de altar descoperit în anul 2005 în cursul săpăturilor de pe Cetate (sectorul A), reutilizat ca material de construcție. Dimensiunile feței cu inscripția: circa 0,20 × 0,165 m.

Mihai Severus Ionescu, Emiko Sakamoto, Simona Pastor, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2005*, București, 2006, p. 32.

Deae Seices[i ?]
Eutyces M[y ? - -]
 [- - - - - - - -]

Dedicație pentru o divinitate enigmatică.

1227. TROPAEVM (sau o localitate învecinată). Fragment de stâlp miliar, descoperit în condiții necunoscute, aflat în depozitul din Casa Cetății (situat în vecinătatea porții de vest). Dimensiuni nemenționate.

Adriana Panaite, SCIVA, 57, 2006, 1-4, p. 67, fig. 5 (foto).

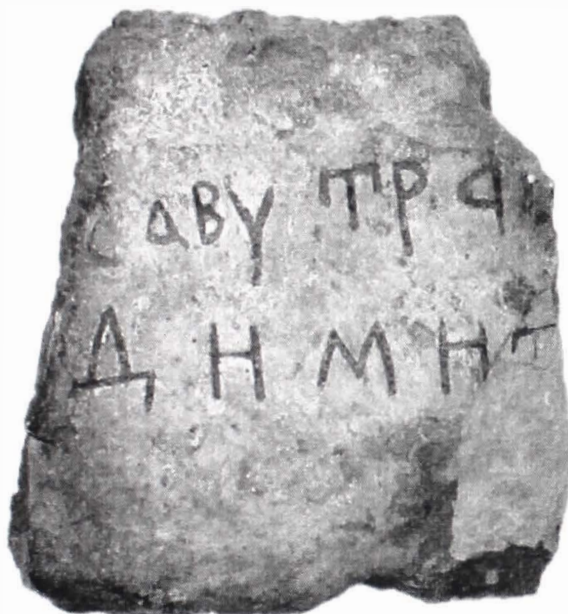
[- - -]REL[? - - -]
 [- - -]AVGG[- - -]
 [- - -]FECI[- - -]

După editoare, inscripția datează din epoca primei tetrarhii. În r. 1 (cel păstrat) era probabil numele împăratului *M. Aurelius Valerius Maximianus*, asociatul la putere al împăratului Diocletian; ei sunt cei doi Augusti la care se referă binecunoscuta abreviere din r. 2. În r. 3, [*viam*] *fece[? erunt]* ar arăta că după cei doi Augusti nu mai urmau și cei doi Cezari – ceea ce ar însemna că aceștia nu fuseseră încă asociați, deci inscripția ar data între anii 286-293.

Addendum

1228. Păciul lui Soare (jud. Constanța). Bloc de calcar descoperit în anul 1993 pe plaja Dunării; desprins fără îndoială dintr-un zid al cetății, unde fusese reutilizat ca material de construcție. Dimensiuni: 0,50 × 0,40 (-0,60) × 0,38 m. Literele poartă urme de vopsea roșie; dar înălțimea lor nu este menționată. Se păstrează în Muzeul Dunării de Jos, Călărași.

P. Diaconu, SCIVA 58, 1-2, 2007, p. 161-163, fig. 1 (foto).

În paginile numărului precedent, revista noastră a publicat, sub semnătura regretatului arheolog și istoric, Petre Diaconu, un scurt articol referitor la o inscripție provenită din dărâmurile cetății bizantine de la Păciul lui Soare. De conținutul acestei contribuții am aflat la sfârșitul anului 2005, când colega noastră, doamna Oana Damian, colaboratoarea domnului Petre Diaconu și continuatoarea sa la săpăturile din cetatea amintită, a predat acest articol redacției revistei SCIVA. Din păcate, deteriorarea gravă a sănătății dlui P. Diaconu, apoi decesul său (2007), nu ne-a permis a-i face cunoscută opinia noastră în legătură cu acest material.

După părerea editorului, ar fi vorba de o inscripție greacă târzie (secolul X), dar păstrând numele unor martiri din secolul al IV-lea. Doi dintre ei (Sava și Dimitrie) sunt foarte cunoscuți; celălalt (de fapt, al doilea în textul epigrafic), *Traifanos*, mai puțin cunoscut, dar atestat și el în sursele patristice. După autor, cele trei nume ar fi în cazul genitiv, opinie determinată probabil de forma CABY din primul rând; dar numele sfântului în greacă este Σάββας, iar genitivul Σάββα.

În realitate, inscripția este slavă. Literele (în special A, Y, T, Д) găsesc frapante analogii în inscripția din anul 943 de la Mircea Vodă (Studii, IV, 1951, 3, p. 122-128; vezi și *DID*, III, București, 1971, p. 69), precum și în inscripțiile rupestre de la Murfatlar (jud. Constanța) (vezi *DID*, III, p. 212).

După P. Diaconu, această inscripție datează din secolul al X-lea; analogiile invocate de noi ne îndreaptă chiar spre prima jumătate a acestui secol. Editorul atrăgea atenția asupra persistenței numelui Traian până în secolul al XI-lea. Noi mai remarcăm pe CABY (*Savu*), prin urmare un nume străromân, asemeni celorlalte două din această importantă epigrafă.

În privința caracterului inscripției, suntem de părere că este o piatră funerară, ridicată dintr-un cimitir din sudul Dobrogei și reutilizată ca material de construcție la fortificația bizantină construită după anul 971 (vezi P. Diaconu, EAIVR, III, 2000, p. 281-282).